

DAGENS FRÅGOR

Den gemensamma marknaden. Allt under det att de nordiska länderna diskuterat, diskuterat och alltjämt diskutera frågan om skapandet av en gemensam nordisk marknad utan att komma till klarhet, har på den europeiska kontinenten förslag om en europeisk tullunion hastigt förts fram i rampljuset. Tanken har av allt att döma kommit som en överraskning på många håll inte minst i vårt land, trots att det sedan år tillbaka legat i luften, att någonting måste komma att hända i riktning mot en sprängning av de europeiska ekonomiernas nationella isolering. En hel del har gjorts i syfte att vidga samarbete och marknader med hjälp av den europeiska samarbetsorganisationen (O. E. E. C.), betalningsunionen, kol- och stålunionen, Benelux m. m., men de underliggande krafterna är för starka för att detta skall vara tillräckligt. Den ekonomiska expansionen hämmas och bromsas upp av det nuvarande splittrade systemet med nationella marknader, och särskilt tydligt kommer detta till uttryck i problemet överskotts- och underskottsländer. Den starka expansionen i t. ex. Västtyskland ger upphov till betalningsöverskott, vilkas reglering stöter på ihållande svårigheter. Två möjligheter stå teoretiskt sett till buds. Endera bromsas expansionen i överskottsländerna eller också vidgas marknaderna, så att underskottsländerna ryckas med i den snabbare takten. Huruvida det blir något påtagligt resultat av den nu ifrågasatta tullunionen är ännu för tidigt att sia om. Ett är dock säkert, att så länge de expansiva krafterna icke funnit lämpligt utlopp någonstans, komma nya försök att göras att vidga marknaderna. Ett sådant är inom parentes sagt ansträngningarna att få till stånd en europeisk atomenergikommission (Euratom).

De länder, som stå bakom förslaget om tullunion, äro Belgien, Holland, Luxemburg, Frankrike, Italien och Västtyskland, och egentligen är det fråga om en utvidgning av det s. k. Beneluxsamarbetet. Upphovsmännen finnas också i Holland och Belgien. Den gemensamma marknaden skulle komma att omfatta cirka 165 miljoner människor och därmed nå samma storlek som den amerikanska. Den skulle successivt över tre fyraårsperioder avskaffa eller reducera tullarna sinsemellan och ha en gemensam ehuru icke hög barriär mot utomstående länder. En anpassnings- och en investeringsfond skulle inrättas till inbördes stöd och hjälp.

För vårt land skulle en tullunion av detta slag kunna få allvarliga konsekvenser. Ett preferenssystem skulle ju tillskapas, som vi som utomstående icke skulle få del av, och större delen av vår export skulle komma i dåligt konkurrensläge på våra största exportmarknader. Företrädare för våra stora exportindustrier ha därför nyligen förklarat, att de önska en svensk anslutning till den gemensamma marknaden. Å andra sidan skulle svenska hemmamarknadsindustrier trots vårt redan nu låga tullskydd sannolikt få känna av en skärpt konkurrens, vilken svårigen kan mötas

annorledes än genom fortsatta rationaliseringar och investeringar. Frågan om industriens investeringar synes bli allt känsligare. Hur det skall bli med jordbruket i en europeisk tullunion är oklart.

Av särskilt intresse för Sverige är Storbritanniens ställningstagande. Situationen för detta land, som självt tillämpar ett preferenssystem samväldesländerna emellan, är likartat vårt. Skulle England ställa sig utanför, bleve den engelska industrien försatt i ett sämre läge i konkurrensen på kontinenten, och moraliskt vore det liksom för oss och övriga nordiska länder svårt att opponera mot systemet. Engelsmännen ha därför förklarat sig villiga att på vissa villkor vara med, och i så fall blir det väl praktiskt taget omöjligt för oss att vägra vår medverkan. Helt kan man dock inte värja sig för att det kan komma att gå för den gemensamma marknaden som det gått för konvertibiliteten, i fråga om vilken England stött av de nordiska länderna visat sig vara det största hindret för dess förverkligande alla deklARATIONER i motsatt riktning till trots.

Unik valutgång i U.S.A. Såväl de organiserade som de reportagemässiga opinionspejlingarna före valen i U. S. A. den 6 november undgingo denna gång att upprepa misslyckandet vid Harry Trumans oväntade seger för åtta år sedan över sin republikanske medtävlare, dåvarande guvernören i staten New York Thomas Dewey. Nu bebådades allmänt Eisenhowers återval som president, men man betvivlade hans partis utsikter att, som 1952, åka in »på hans rockskört» med den majoritet i kongressen, vilken demokraterna uppnådde inom båda husen vid »mellanterminvalen» 1954, alldenstund republikanerna är det svagare partiet och ingalunda så populärt som dess presidentkandidat Eisenhower.

Eisenhower slog Stevenson med ännu större majoritet än 1952, i det att han vann i 41 stater med 457 elektorer mot Stevensons respektive 7 och 74. Röstsiffrorna visa emellertid en mera rättvisande bild: Eisenhower erhöi sålunda omkring 35 och Stevenson 26 miljoner röster dvs. en övervikt av 9 miljoner, vilket är den största sedan Franklin Roosevelts triumf över republikanen Alfred Landon för tjugo år sedan. Men då antalet röstberättigade medborgare i U. S. A. uppgår till 103 miljoner män och kvinnor, är valfrekvensen låg ur västeuropeisk synpunkt. Utan några jämförelser med totalitära stater — såsom senast Egypten, där överste Nasser i våras utan motkandidat korades till president av 99 % av elektoratet — kom Sverige i höst dock upp till 80 % och det demokratiska Österrike i våras ända till 97 %. Frekvensen i U. S. A. överstiger näppeligen övliga ca 60 %. Orsaken är i någon mån beroende av den kvasi-intelligensaristokratiska attityden, som fått sitt uttryck i den kända frasen: »I am a gentleman, Sir, not a politician.» I U. S. A. finns det också många affärsmän, som vägra att diskutera eller befatta sig med religion eller politik av farhågor för att en positiv ståndpunkt skall vålla dem avbräck hos någon del av kundkretsen.

Utgången av valen till hela representanthuset och $\frac{1}{3}$ av senaten blev även den förutsedda. Massor av de väljare, som föredrogo Eisenhowers elektorer framför Stevensons, stödde därvid i alla stater den sistnämndes parti med påföljd att demokraterna återfingo sitt flertal i representanthuset och tyckas inom senaten med dess 96 mandat — som bekant

två för varje stat — ha behållit sin majoritet från 49 till 47, vilket bl. a. innebär fördelen, att demokraterna alltjämt få innehava ordförandeposterna i de viktiga senatsutskotten, vilka platser merendels beklådas av äldre konservativa sydstatspolitiker. Att den segrande presidentens parti icke på samma gång beskärts majoritet i kongressen, är en sällspord företeelse i U. S. A:s politiska liv, som icke lär ha haft sitt motstycke sedan 1848. Härav ha experter i de nu rikligt flödande amerikanska valkommentarerna dragit den förvisso ofrånkomliga slutsatsen, att därest ej Eisenhower stått till förfogande som republikansk kandidat, Stevenson den 20 januari 1957 skulle ha flyttat in i Vita Huset som en konsekvens av och komplement till sitt partis orubbade position på Capitol Hill.

Det betraktades från början som en avgjord sak, att så folkär som Eisenhower blivit som fredsstiftare i Korea och beskärmare av de senaste årens rekordartade välståndstegring, han vore oslagbar som presidentkandidat. Hans tvenne svåra sjukdomsfall sedan september i fjol utgjorde visserligen ett problem med hänsyn till den omstridde vicepresidenten Richard Nixons succession ifall något skulle hända Eisenhower under fyra nya presidentår. Men allmänheten reflekterade icke så mycket häröver utan nöjde sig med det faktum, att Eisenhower synbarligen återvunnit full hälsa. Hans fysiska bräcklighet sägas ha stärkt menige mans sympatier, särskilt hos de kvinnliga väljarna, vilka med sin röst för Eisenhower liksom ville tacka honom för beslutet att ånyo påta sig detta ämbete med dess oerhörda börda av ansvar och arbete.

Den demokratiska valledningen trodde som bekant att Nixon var den svaga punkten i Eisenhowers starka front, vilken Stevenson och Kefauver ideligen attackerat, helst sedan Harold Stassen med sitt misslyckade angrepp på Nixons kandidatur avslöjat farhågorna i det republikanska lägret. Under sin trägna agitation har Nixon dock ej erbjudit opponenter några blottor och har finputsat sin tidigare grova polemik mot demokraterna. Om detta betyder någon verklig sinnesändring i den meningen att Nixon skulle ha avlägsnat sig från den mera hårdföra gruppen inom »The Grand Old Party», som republikanerna älska att benämna sig, må lämnas därhän. I varje fall anses han återkomma som republikansk presidentkandidat 1960, eftersom en år 1951 antagen anti-Franklin Rooseveltlag förbjuder en president att omväljas mer än en gång.

Även om Eisenhowers återval kunde anses säkrat, så snart han beslöt sig för att ställa upp, anses dock hans majoritet ha blivit överraskande stor. Förklaringen härtill vill man finna i att valet den 6 november ägde rum under en världspolitisk stormhimmel, som hotar med en krigisk urladdning av skräckinjagande mått. Amerikanska folket är trött på krig; en generation har upplevat tvenne världskrig och det Koreakrig, som för första gången i U. S. A:s historia icke ledde till en segerfred utan till ett vanskligt vapenstillestånd på grundval av status quo. Vart slag av »korsfågelsstämning» synes ha försvunnit ur amerikansk mentalitet och lämnat rum för en ökad värdesättning av fredens goda, i synnerhet i form av en permanent högkonjunktur. Eisenhower framstod under dessa dagar som fredens borgenär och bevakare. Han hade ju hållit sitt löfte från valkampanjen från 1952 att de amerikanska hemmen skulle få hem sina »boys» från det fjärran Korea samt avstyrt militära aggressioner i Indokina och

i Formosasundet. Därför fick han sin stora majoritet som ett fredspris under omständigheter som kullkastade de demokratiska valstrategernas spekulationer om farmarnas missnöje, de organiserade arbetarnas hörsamhet till sina ledares appeller för Stevenson och negrernas traditionella böjelse för demokraterna som »den lille mannens parti». De ansenliga siffrorna för Eisenhowers elektorer i de nordliga större industristäderna ådagalägga, att industriarbetarnas och negrernas röstning icke motsvarade de demokratiska valbossarnas förväntningar. Även en sådan utpräglad sydstat som Louisiana svek demokraterna, och det är betecknande, att staden Montgomery i sydstaten Alabama, födelseorten för sydstaternas federation före inbördeskriget, valde presidentelektorer som tillhörde — Abraham Lincolns parti!

Naturligtvis är det beklagligt, att en så sympatisk, begåvad politiker som Stevenson utestängts från presidentskapet. Men han bar sitt nederlag med den nobless som är hans natur, fastän han under valkampanjen, för att tillmötesgå partiledningens krav på »pedagogisk ackommodation» till publikens fattningsgävor, måste spela demagogens motbjudande roll. Han kan dock trösta sig med att i grunden han och Eisenhower hysa tämligen likartade politiska åsikter, som bägge konvergera mot en moderat center. Eisenhower vill tränga tillbaka »det gamla gardet» i sitt parti, vars man han aldrig varit, och Stevenson har gått mot höger i jämförelse med Harry Trumans och Averell Harrimans bekännelse till de radikala punkterna i »New Deals»- och »Fair Deals»-programmen.

Den 85 kongressen, som samlas efter nyår, har alltså behållit sin demokratiska majoritet. Under sina tvenne första presidentår, då republikanerna behärskade kongressens båda hus, hade Eisenhower, särskilt efter senator Robert Tafts död sommaren 1953, mycket svårt att få bukt med de republikanska kongressmännen, av vilka många hellre önskat ha Robert Taft som president än Eisenhower. Som republikansk senatsledare hade Taft varit lojal mot Eisenhower och hade med sin auktoritet bättre hand med de motspänstiga meningsfränderna än efterföljaren, den kaliforniske senatorn William Knowland. Eisenhower blev så missmodig över detta republikanska motstånd, att han misströstade om sin uppgift och förmåga som statsledare. Efter demokraternas framgång i november 1954, då de undanträngde republikanerna från majoriteten i kongressen, fick Eisenhowers politik mera vind i seglen och samarbetet med Capitolium blev lättare. Republikanerna blevo också mera fogliga ju klarare de insågo att utan Eisenhower som kandidat de icke hade någon dugande motkandidat till Stevenson.

U. S. A. är också att lyckönska till att den sats av Montesquieu om »la division des pouvoirs», som är inskriven i författningen, jämväl *efterlevs i praktiken*. Härigenom förskonas U. S. A. från den västeuropeiska »monistiska» parlamentarism, som upphäver den hälsosamma spänningen mellan första och andra statsmakten, varigenom den senare förvandlas till ett »transportkompani» för en »kabinettscesarism» — för att citera tyska statslärda.

Men hur går det med Eisenhower som fredsfurste? Stupade han som sådan på valfältet d. 6 november? Eller vill han sätta in U. S. A:s hela makt och sin myndighet för att minska nu rådande internationella högspanning

utan att betala ett Münchenpris härför? Härför må man hoppas för mänsklighetens skull. Det är dock ett dåligt omen, att president Woodrow Wilson i november 1916 återvaldes som president med samma valspråk som nyss Eisenhower: »Peace and Prosperity» — för att fyra månader senare råka i krig med Tyskland!

Den förklarade Det storstrategiska målet för Sovjetunionens utrikesfredsduvan. politik har förblivit Lenins utopi om bolsjevismens världsvälde, men i överensstämmelse med samme läromästares anvisningar har taktiken växlat efter omständigheterna. Vid alltför starkt motstånd på någon enstaka front tillrättades en temporär reträtt i avvaktan på senare bättre möjligheter. Moraliska skrupler bannlystes; klasskampen skulle de proletära övermänniskorna föra »Jenseits von Gut und Böse». Denna grundläggande uppfattning av motsatsen mellan öst och väst, som ju bottnar i den ideologiskt avgrundsdjupa klyftan mellan förtryck och frihet, barbari och humanitet, hedniskt och kristet, har ideligen framställts för en fåkunnig allmänhet i Västerlandet. Men denna vill låta sig bedraga av rädsla för ett tredje världskrigs ohyggligheter i atombombernas tecken.

Kursförändringen i Kreml daterar sig från Stalins frånfälle i mars 1953. De nya signalerna hissades dock icke förrän en rensning och rollfördelning ägt rum mellan Stalins trenne första diadoker: Malenkov, Molotov och Beria. Med den sistnämndes makt över den hemliga polisens vittförgrenade spionnät och autonoma administration befarade hans kolleger en efterföljare till den döde eller dödade despoten Stalin. Den ryska militärledningen betraktade Berias kommando över polistrupperna, vilkas antal lär ha uppgått till närmare 100 000 man, med samma oblidla ögon som en gång i Hitler-Tyskland Reichswehrs generaler oroades av Ernst Röhrs SA-armé, i vilken de med rätta anade en rival till den krigsmakt, som de ämnade bygga upp på den allmänna värnplikens grund. Berias likvidering i juni 1953, vars förlopp ännu ej är känt, är därför ett slags parallell till Hitlers, Görings och Himmlers mordkupper den 30 juni 1934. Efter Berias fall ryckte också Sovjetmarskalkarna med Sjukov i spetsen fram i Kreml dignitärernas första led. Nästa steg togs då Chrustjev vintern 1955 inför Högsta Sovjet degraderade Malenkov till minister för elförsörjningen, varigenom Chrustjev som kommunistpartiets sekreterare, Bulganin som formell regeringschef, armeniern och handelsexperten Mikojan, Stalins svåger, juden Kaganovitsh, och den oundviklige Molotov blevo kärnan i den kollegiala diktaturen. Till dessa ha sedan sällat sig ledare av lägre ordning såsom Suslov, ansvarig för relationerna med randstaterna, och Sjepilov, tidigare chefredaktör för Pravda och numera Molotovs efterföljare som utrikesminister. Molotov själv torde emellertid med sina erfarenheter som ledare för utrikespolitiken sedan våren 1939 ingalunda ha förlorat varje inflytande över denna.

Inom detta kollegium torde man efter långvariga ingående överläggningar ha kommit till det resultatet, att Stalins brutala framfart, som misslyckats ifråga om Tito, inbördeskriget i Grekland, blockaden av Västberlin och Koreakriget, borde ersättas med mera mjuka och mindre bröstganges metoder. Första symptomet härför var vapenstillståndet i Korea

i juli 1953, för vilket i U. S. A. Eisenhower fått den odelade äran. Man tövade dock under 1954 för att se hur det skulle gå med »Europaarmén» och Västtysklands återupprustning. Efter de positiva besluten på senhösten samma år om Västunionen och Bonnrepubliken beväpning resignerade Kreml inför fullbordade fakta och framträdde år 1955 öppet med sina »nya giv». Begynnelsen var en uppgörelse om Österrikes befrielse från den tioåriga ockupationen av segermakterna. Det väckte lika mycken glädje som överraskning, enär ingen, lika litet i Österrike som annorstädes bland de fria folken, räknat med att ryssarna skulle försvinna från Wien utom i samband med en sorts uppgörelse längs hela linjen. På Berlinkonferensen vintern 1955 hade Molotov envist vidhållit sitt »njet» även härvidlag trots löften av Figl och Kreisky från Ballhausplatz om framtida neutral status för Österrike.

Ännu mera förvånad blev omvärlden, när pingsten 1955 en rad Sovjetledare plötsligt dök upp i Belgrad för att göra »avbö» hos den av Komintern på Stalins befallning den 28 juni 1948 bannlyste Tito. Man lade dock märke till att Molotov saknades vid denna uppvaktning men trodde att det berodde på hans särskilda ansvar som Stalins utrikespolitiska expert vid tiden för Titos exkommunicering ur den allena saliggörande Marxkyrkan. Senare händelser ha dock ställt Molotovs frånvaro i en annan belysning. Han fick emellertid vara med i Genève i juli 1955 vid det möte »på högsta nivå», vars frukter blevo enbart psykologiska, enär de politiska, beträffande speciellt Tysklands återförening, fröso bort vid den kyliga utrikeskonferensen i Genève senare på hösten. Eisenhower och Eden kunna dock icke frikännas från att ha insövt sina folk i falska föreställningar genom sin okritiska entusiasm över samtalen med Bulganin och Chrustjev i Genève. De skeptiker ha fått rätt, som med obehag läste om de hurrarop, varmed underhuset hälsade Edens tillkännagivande, att firman »Chrush & Bulg» mottagit Edens inbjudan att besöka Storbritannien våren 1956. Samtidigt som sovjetledarna i Genève skålade med Eisenhower, inledde Sjepilov förhandlingar med överste Nasser i Kairo om de massleveranser av moderna vapen till Egypten, vilket markerade Sovjetunionens första fotfäste i Orienten och Suezkrisens aktualisering.

Sedan isen nu väl var bruten blev det ingen ända på västeuropeiska och nordiska politikeres resor till Sovjetunionen och den översvallande hjärtlighet som visades dem i Moskva. Härifrån predikades oavlåtligt behovet av »fredlig koexistens», i förening med en oavbruten fredspropaganda, symboliserad av Picassos duva. De beräknade verkningarna hos de västerländska folken uteblevo heller icke — de andades ut, befriade från krigsfruktan. Under intryck av denna opinion och pressade av den ansträngda försvarsbudgeten begynte medlemmar av Atlantpakten begränsa anslagen för sin upprustning. Även hos oss i Sverige höjde försvarsljumma socialdemokratiska riksdagsmän sina röster för en nedskärning av fjärde huvudtiteln, vilket dessbättre strandade på försvarsminister Torsten Nilssons realistiska inställning. Men repetitionsövningarna för året föll offer för denna ansats till defaitism.

Vad som däremot förmådde Chrustjev till sitt beryktade hemliga avslöjande under sistlidne februari inför sovjetryska kommunistpartiets XX kongress om Stalins maktsjuka blodtörst är icke lika lätt att förstå. Med

parollen om »avstalinisering» tillmötesgick han Titos enträgna önskemål, och vid sitt besök i Moskva i juni fick denne i en gemensam kommuniké bekräftat, att varje stat hade, liksom Jugoslavien, rättighet att på egen hand utstaka sin väg till socialismen. Men då arbetarna i Posnan den 28 juni i år valde samma väg som deras olyckskamrater i Öst-Berlin den 17 juni 1953 och gjorde uppror mot »folkdemokratien» för att kivas av ryskt pansar, kommo andra bud från Kreml. Det ser ut som om Molotov, jämte Kaganovitsh och måhända även Mikojan, klandrat Chrustjev, att han lossat på tyglarna med risk att satellitstaterna i väster skulle vandra icke på annan stråt mot socialismen utan bort från östblock och Warszawapakt. I varje fall innehöll Pravda i början av juli en sorts apologi för Stalin såsom försatt i ett nödläge av de »imperialistiska krigshetsarnas inringning av Sovjetunionen». I september sände ovannämnde Suslov en konfidentiell cirkulärskrivelse till lydstaternas regeringar med varningar att följa Titos exempel med dess förgripliga avvikelser från de alltjämt normbildande marxistiskt-leninistiska lärosatserna. Tito blev förbittrad över detta löftesbrott och för att åvågbringa en utjämning flög först Chrustjev till Brioni och sedan tillsammans med Tito till Krim för konferens med bl. a. Bulganin och andra Chrustjevs meningsfränder i Kreml. Molotov, Kaganovitsh och Mikojan avhördes däremot ej — en episod, som i föregående nummer av »Dagens Frågor» skildrades under rubriken »Skuggspel i Krim».

Chrustjev hade dock satt igång en lavin, som icke stod att hejda. I Polen, Ungern, Tjeckoslovakien rehabiliterades avrättade och fängslade politiker, vilka misstänkta för »titoism» drabbats av Stalins hämnd. Från Rumänien, Bulgarien och Albanien existera inga säkra informationer, medan Walter Ulbricht i tyska Östzonen, med stöd av förstärkta sovjetryska garnisoner, anbefallt väpnat uppbåd i hittills osedd omfattning för att vid behov kväsa den jäsande oron bland särskilt studenter och industriarbetare. Dessa element blevo också i Polen och Ungern avantgardet i väldiga demonstrationer i huvudstäderna. I Ungern utbröt därvid den 23 oktober inbördeskriget. Ungrarna avskuddade det kommunistiska oket samt proklamerade de gamla partiernas återupprättande, fria val inom kort och Ungerns utträde ur Warszawapakten som neutral stat. Därhän hade det sannolikt gått även i Polen, vars ärekära, patriotiska, katolskt sinnade befolkning lika frenetiskt som magyarerna avsky kommunister och ryssar. Men Polens nye ledare, den f. d. titoisten och från fängelset i våras utsläppte Wladislaw Gomulka, förmådde en på blixtpesök d. 19 oktober anländ delegation av bl. a. Chrustjev och Molotov till vissa medgivanden såsom »permittering» tills vidare av polska arméns överbefälhavare, sovjetmarskalken Konstantin Rokossovski, vilket för stunden på ytan pacificerade stämningen och avhöll Kreml från en militär intervention. Detta öde drabbade desto tyngre det olyckliga Ungern och isynnerhet Budapest som den 4 november förrådiskt invaderades av sovjetryska pansarförband, vilka efter flera dygns strider betvungo de med vapen och ammunition dåligt utrustade samt av svält och sömnbrist utmattade frihetskämparna. Ett särskilt viktigt och betecknande moment är, att den inhemska ungerska armén vände sig mot förtryckarna, vilket föredöme den polska armén, trots ryssar på alla högre befälsposter, säkerligen icke skulle dröja att efterlikna.

Det brutala kuvandet av Ungerns nationella frihetsrörelse och folkets hjältemodiga hållning har framkallat en storm av harm och sympati i Västerlandet nästan utan motstycke. Om man frånser F. N:s politiska handläggning av Ungernfrågan och begränsar sig till den känslomässiga reaktionen, kan man redan konstatera, att illusionerna om Kremels försonliga sinnelag brustit, och att kommunistpartierna utanför Sovjetunionen drabbats av ett, som man må hoppas, obotligt bakslag. Där dessa haft intellektuella medlöpare, såsom exempelvis i Danmark och i Frankrike, ha de vänt sitt förflutna ryggen. Det svenska kommunistpartiet utgör härvidlag ett bedrövt undantag, och dess fåtaliga intellektuella ha varit stumma. Socialdemokratien och den reformistiska fackföreningsrörelsen ha överallt tveklöst tagit ståndpunkt mot den röda terrorn i Ungern. Naturligtvis äro Kremlhärskarna medvetna om att deras »moraliska erövringar» nu gått tillspillo. Deras diplomati i den aktuella Orientkrisen tyder emellertid på att de västerländska folken visserligen icke längre tro på Kreml som fredsgaranti, men att de frukta kriget. Av denna skräck begagnar sig nu Kreml på samma sätt som en gång Adolf Hitler för att med utpressning vinna oblodiga diplomatiska framgångar.

Tolv års ryssväldet Frihetsstriderna i Budapest utbröto på tolfte årsdagen av den krigsmanöver under vilken röda arméns

framryckande trupper närmade sig och i en halvcirkel kringslöto den ungerska huvudstaden. De i staden inestängda tyska trupperna fortsatte sedan ännu fulla tre månader att kämpa i Budapests omedelbara närhet och senare inne på själva stadens gator. Medan miljonstaden halvt förintades under kraftmätningen mellan försvarande och angripande styrkor, bildades i medelpunkten av den redan ryssockuperade östra landsdelen, i staden Debrecen, den provisoriska demokratiska regeringen.

Denna regering rekryterades ur en liten grupp på tjugo-tjugofem personer, kommunister som i röda arméns kölvatten återvände från emigrationen i Moskva. Dess medlemmar kommo främst ur de egna leden men man tog med även andra, huvudsakligen ganska okända personer från av ryssarna redan ockuperade städer. Moskoviterna vakade noggsamt över att den sålunda bildade regeringen bevarade sin skenbara koalitionskaraktär — till synes hade kommunisterna lika stor andel däri som de övriga tre koalitionsparterna.

Några månader senare, när striderna i Budapest äntligen avslutats och kommunikationerna någorlunda återställt, flyttades den provisoriska regeringen över till huvudstaden och ombildades. I stället för okända och obetydliga landsortsrepresentanter för småbrukar-, socialist- och bondepartierna intogo nu verkligt ledande personligheter ministerposterna. Men kommunisternas eftergifter och skenbara demokratiska samarbetsvilja utgjorde i verkligheten endast en skickligt kamouflerad taktik. Man såg noga till att inrikesministerposten, chefsposten för säkerhetspolisen och andra nyckelpositioner förblevo i kommunisternas händer.

Säkerhetspolisen och inrikesdepartementet undergrävde långsamt och målmedvetet hela den demokratiska statsstrukturen och regeringen. Kommunistagenterna, som i god tid i förväg inorganiserats i de tre övriga partierna, fingo vid valet år 1946 instruktioner att inom småbrukar-, socia-

list- och bondepartierna bilda s. k. vänsterflyglar för att därmed luckra upp partiernas inre sammanhållning. Under då rådande kaotiska förhållanden — det övervägande flertalet av partiets medlemmar voro nytillkomna — visade sig snart resultatet av de inorganiserade kommunistagenternas arbete.

Mot de demokratiska partierna som kämpade med sina inre svårigheter igångsattes sedan den taktik som Mátyás Rákosi senare med cynisk öppenhet döpte till salamimetoden. Våren 1947 fann den utslutande av kommunister bestående säkerhetspolisen »bevis» på att aderton medlemmar av småbrukarpartiet, vilket vid valen erhållit hälften av rösterna, arbetat på en fascistisk sammansvärjning. Statsåklagaren — likaledes kommunist — anhöll hos parlamentet om upphävande av deras immunitet. Visserligen voro småbrukarpartiets, socialdemokraternas och böndernas parlamentsfraktioner emot detta, men med hjälp av partiernas »vänstervingar» uppnådde kommunisterna i alla fall sitt syfte och de aderton »sammansvurna» utlämnades till säkerhetspolisen. Uppmuntrad genom framgången krävde säkerhetspolisen snart utlämnandet av ytterligare elva »sammansvurna» och fick dem också.

Förlusten av de tjugonio riksdagsmännen och de skarpa meningsskiljaktigheterna som denna fråga vållade inom partiet smulade slutligen helt och hållet sönder småbrukarpartiet. När säkerhetspolisen stämplade själva småbrukarpartiets ministerpresident Ferenc Nagy som »konspirator» och denne tvingades fly till utlandet, var småbrukarpartiets »salamibehandling» avslutad.

Socialdemokraternas sammanhållning sönderslets genom fusionsfrågan, vilken ständigt var på dagordningen. Den under ledning av hemliga kommunister som Marosan, Zoltán Horváth och andra organiserade »vänsterflygeln» godtog fusionen mellan socialdemokraterna och kommunisterna, medan partiets gamla beprövade ledare in i det sista ställde sig avvisande. En skilsmässa var nära förestående när »vänstersocialisterna» kuppstat utnämnde sig själva till medlemmar i partistyrelsen — de verkliga ledarna tvingades fly inför hotet att arresteras, och de som stannade hemma fängslades likaledes anklagade för »sammansvärjning». Säkerhetspolisen försåg statsåklagaren med »bevis» mot alla, vid behov erkändes t. o. m. brotten.

Mot det lilla bondepartiets få »högerorienterade» ledare hade så kommunisterna ett lätt spel. Våren 1948 beslöt socialdemokraternas »vänsterledare» fusionen med kommunistpartiet, småbrukarpartiet som förlorat sina ledare var i upplösningstillstånd och bondepartiet hade i praktiken upphört att existera. Koalitionsregeringen kvarstod visserligen till formen, men koalitionen bestod därefter enbart av kommunister och deras medresenärer. Regeringen lyckades med lätthet genomdriva alla sina åtgärder i parlamentet, bl. a. den s. k. lagen om förbud mot oppositionspartierna.

Men »salamitaktiken» lades inte åt sidan i och med det kommunistiska maktövertagandet. Efter att med polisens och domstolarnas medverkan ha fängslat kyrkornas ledare, som i avsaknad av partier representerade nationens oppositionskänslor, satte Rákosi för att säkra kommunistpartiets monopolställning i gång med »inre utrensningar». Först rensade han ut sina personliga fiender och sin närmaste omgivning, László Rajk och hans

krets, vilka anklagades för den just då moderna »titoismen»; ett år senare förpassades de mera betydande av de fusionerade vänstersocialisterna till fängelser och interneringsläger och slutligen blev det de s. k. »hemmakommunisternas» tur, vilka under mellankrigsperioden inte vistats i Moskva utan varit verksamma i Ungern.

Mot slutet av 1952 var målet nått: ungerska kommunistpartiets ledning bestod uteslutande av från Moskva återkomna emigranter med ryskt medborgarskap och en del omsorgsfullt utvalda och uppfostrade, ytterst obetydliga yngre personer. Mátyás Rákosi var nu moskoviternas och genom dem hela landets obestridde ledare. Liksom den store hövdingen Stalin härskade över hela det kommunistiska världsriket, utövade hans prokurist Rákosi per procura enmannaledningen över Ungern.

Rákosis mål och uppgifter voro uppenbara — han erkände dem också öppet: Ungern skulle med alla sina institutioner och i hela sin struktur stöpas om efter rysk bolsjevikmodell och det sålunda bolsjeviserade landets människomaterial och materiella tillgångar ställas till Sovjetunionens förfogande.

I början på 1953 verkade det som om Ungerns och de övriga satellitländernas öde hade beseglats. Det enligt ryskt mönster utbyggda angivarnätet sträckte sina tentakler till alla delar av landet och till varje skikt av samhället. Tiotusentals säkerhetspoliserna gjorde en inre resning otänkbar. Endast utifrån kunde de underkuvade folken vänta sig en ändring, men Västern kunde varken erbjuda moralisk eller militär hjälp.

Med Stalins död vändes bladet. Stalinarvingarna, som kivades med varandra i Kreml, kunde inte hålla i gång det mäktiga, komplicerade och svårhanterliga förtrycksmaskineri, som Stalin byggt upp. Händelsekedjan utlöstes genom arbetarresningen i Östberlin, i juni 1953, som fick fortsättning i Ungern. En månad efter oroligheterna i Östberlin tvingades Rákosi avgå som ministerpresident och lämna sin plats till Imre Nagy som hastigt blivit titoist. För att vinna ökad popularitet hos de breda lagren och därmed försäkra sig mot att på Moskvas order avlägsnas från sin post gick han med på en hel rad lindringar. Visserligen intrigerades han bort ur regeringen av Rákosi och utstöttes t. o. m. ur partiet, men händelserna gingo ej att hejda längre. Sedan mars 1955, då Rákosi återkom till makten, har den ungerska opinionen befunnit sig i ständig jäsning. Författarföreningens revolt, diskussionsaftnarna hos Petöfiklubbens kommunistintellektuella, pressens oavhängighetsförklaring från partistyrelsen och en del tillfälliga gatudemonstrationer voro de första tecknen på den oerhörda spänning som uppfyllde hela ungerska folket, och vilken spänning fick ett så våldsamt utbrott. Den ungerska revolutionen, eller rättare den nationella resningen, innebär — huru dess aktuella följder än må bedömas — en händelse av världshistorisk betydelse.

Lenin och den tyska imperialismen. Efter Tysklands kapitulation 1945 beslagtogs de allierade det tyska utrikesdepartementets arkiv. Hitills har av det omfattande arkivet publicerats sex band ur samlingen »Akte till den tyska utrikespolitiken 1918–1945, serie D. (1937–1945).» De innehåller bland annat värdefulla dokument om Hitlers angreppsplaner

mot Österrike ävensom om pakten mellan Stalin-Molotov och Hitler-Ribbentrop. Dessutom har Englands, Frankrikes och USA:s regeringar möjliggjort för historiker att utforska speciella frågekomplex. Som ett resultat av detta forskningsarbete har docenten vid Oxfords universitet, historikern Georg Katkov, som är född ryss, publicerat en avhandling i tidskriften »International Affairs» för april 1956, Londonorganet för »Royal Institute of International Affairs» (»Chatham House»). I artikeln behandlas den gamla stridsfrågan, huruvida den kejsrerliga tyska regeringen finansierade bolsjevismens revolution: den tyska planen siktade till att bryta ut Ryssland ur det allierade block, som förde krig mot Tyskland. På grundval av obestridliga dokumentariska bevis kommer historikern Katkov till det resultatet, att en dylik finansiering ägde rum.

Förbindelsekanalerna mellan de tyska myndigheterna och Lenins parti gick via de tyska beskickningarna i Köpenhamn och Bern. Redan kort efter det första världskrigets utbrott, på våren 1915, meddelade det tyska sändebudet i Köpenhamn, greve Brockdorff-Rantzau utrikesdepartementet i Berlin, att han hade kommit i kontakt med en framträdande Rysslands-expert, dr Helphand-Parvus. Denne, som härstammade från Ryssland, levde sedan många år som journalist i Tyskland. Han blev Brockdorff-Rantzaus ombud vid förmedlingen av finansoperationerna. För att dölja sin verkliga roll grundade han i Köpenhamn ett forskningsinstitut för tysk-ryska problem.

»Hittills», rapporterade greve Brockdorff-Rantzau till det tyska utrikesdepartementet, »har man kunnat ordna allting så diskret, att inte ens organisationens (forskningsinstitutets) egna anställda har en aning om att vår regering står bakom. Parvus har fått kännedom om att Lenin står i begrepp att företaga en resa från Schweiz till Stockholm. Denne kan emellertid inte uträtta mycket, eftersom han inte har några penningmedel.» Några månader senare rapporterade greve Brockdorff-Rantzau till samma myndighet, att »enligt Parvus' kalkyler skulle det krävas 20 miljoner rubel för en segerrik revolution i Ryssland». Den 29 december undertecknade dr Helphand ett kvitto av följande innehåll, vilket är återgivet i tidskriften »International Affairs»: »Av den tyska beskickningen i Köpenhamn mottagit en summa av en miljon rubel i sedlar till ändamål att befodra den revolutionära rörelsen i Ryssland.»

I sina kommentarer citerar docenten Katkov rapporter, som dåvarande tyska sändebudet i Bern friherre von Romberg tillställde utrikesdepartementet i Berlin. Däri meddelade han bland annat, att han hade haft ett samtal med Fritz Platten (en schweizisk kommunistledare, som var Lenins förtrogne och som organiserade Lenins resa över Sverige till Ryssland i plomberat järnvägståg). I sin rapport den 30 april 1917 anförde von Romberg följande:

»Av vad Platten sade mig framgick klart och tydligt, att emigranterna har mycket litet pengar för propaganda, medan deras motståndare naturligtvis har obegränsade medel. De medel, som har insamlats för emigranterna, kommer huvudsakligen till socialpatrioterna. Jag vidtager mått och steg, för att ett ombud (för beskickningen) skall undersöka den mycket kinkiga frågan, huruvida det finns möjlighet att låta dem få pengar utan att de blir tvungna att ha betänkligheter om sättet. Under tiden vore jag

tacksam för telegrafisk underrättelse, om revolutionärerna redan på annat sätt erhåller ekonomisk hjälp.»

Enligt akterna gavs svaret på denna fråga muntligt. Svarets exakta ordalydelse går inte att fastställa.

Av speciellt intresse är den skrivelse från dåvarande utrikesministern Richard von Kühlmann, vilken docent Katkov ordagrant publicerar. Detta dokument kan anses som ett ovedersägligt bevis för att Lenins parti år 1917 erhöll ekonomiskt understöd av den kejsarliga tyska regeringen.

Kühlmanns skrivelse översändes den 3 december 1917 telegrafiskt till högkvarteret för att bringas till kejsar Wilhelm II:s kännedom. I denna rapport gav den tyske utrikesministern en översikt över den tyska politiken gentemot Ryssland under det första världskriget och uppgjorde förslag för den tyska politiken efter vapenstilleståndet, som man just då förhandlade om. I skrivelsen heter det ordagrant:

»Ryssland var den svagaste länken i vår kedja av fiender. Fördenskull var det vår uppgift att försvaga — och om möjligt bryta — denna länk. Det var målet för det omstörtningsarbete, som vi ledde bakom fronten, i första hand genom att befrämja de separatistiska tendenserna och understödda bolsjevikerna. Först sedan bolsjevikerna på de mest skilda vägar och under de mest skilda beteckningar hade erhållit en ström av pengar från oss, var de i stånd att uppbygga sitt huvudorgan Pravda, att driva en energisk propaganda och vidga det från början svaga underlaget för sitt parti. Nu står bolsjevikerna vid rodret. Hur länge de kommer att behärska statsmakten, kan man ännu inte sia något om. Det ligger i vårt intresse att utnyttja tiden, som kan bli kort, för att uppnå först ett vapenstillestånd och sedan om möjligt fred. Det kan naturligtvis inte vara tal om att i framtiden understödja bolsjevikerna.»

Redan följande dag, den 4 december 1917, avgick ett telegram från högkvarteret till utrikesdepartementet, att Wilhelm II hade bifallit sin utrikesminister von Kühlmanns förslag.

Som ett värdefullt komplement till de i »International Affairs» publicerade dokumenten kan Eduard Bernsteins rapport i Vorwärts i Berlin den 14 januari 1921 tjäna. Med stöd av välinformerade officiella källor meddelade Bernstein, att bolsjevikerna hade av den kejsarliga regeringen erhållit ett belopp av 50 miljoner guldmärk för propaganda i syfte att störta den provisoriska regeringen för att kunna sluta separاتفred med Tyskland.

Och moralen i detta märkliga kapitel ur bolsjevismens historia? Den består däri, att Lenin formellt predikade en skoningslös kamp mot imperialismen medan han samtidigt i verkligheten var redo att tjäna den i dess tyska variant.

Paul Olberg.

Polska All historisk erfarenhet visar, att det farligaste som en diktatorisk styrelse kan ge sig in på är att lätta på förtrycket. En »liberal diktatur» är givetvis en anomali, den innebär en inre motsättning som förr eller senare måste sätta hela systemets existens på spel. Den senaste tidens händelser i Ungern och Polen bestyrka också denna historiska erfarenhet; Bulganins och Chrustjevs »liberala politik» har lössläppt

krafter inom drabantstaterna, som under Stalins järnhårda tyranni aldrig skulle ha fått en möjlighet att verka.

Tilldragelserna i Ungern och i Polen ha hittills varit mycket olika. I Ungern var det en spontan folkresning, där hela folket — utom de kommunistiska landsförrädarna — reste sig för att kasta av sig det sovjetryska oket. Krisen i Polen innebär endast ett försök från de ledande polska kommunisterna att skaffa sig en friare ställning gentemot Moskva utan att dock åstadkomma en fullständig brytning med Sovjetunionen och givetvis utan att rubba kommunistpartiets maktställning inom Polen. Att detta är det mål som f. n. föresvävar dem framgår bl. a. klart av Gomulkas stora tal den 24 oktober, vars programpunkter kunna sammanfattas sålunda: Han krävde fortsatta intima förbindelser inom det socialistiska lägret, grundade på arbetarnas solidaritet, ömsesidig tillit, fullständigt likaberättigande och inbördes bistånd. »Inom en sådan ram skulle dock gälla full suveränitet och rätt till självstyrelse för varje land.» Han framhöll också att »Polen var fast sammanlänkat med Sovjetunionen och det kommunistiska blocket», vilken sats möttes med iskall tystnad av åhörarmassorna. Däremot möttes hans uttalande om polsk självstyrelse och om arméns absoluta pålitlighet med jubel. Talet avslutades med en varning i välkänd kommuniststil för »provokatörer, reaktionärer och gangsterligor». Hans egenskaper av polsk patriot och fanatisk kommunist kommo som synes båda till sin rätt.

Det politiska fälttågets första fas blev oväntat lyckosam. Redan den sovjetryske »ståthållarens», marskalk Rokossovskys passivitet och hans underlåtenhet att med stöd av röda armén i Polen arrestera Gomulka och hans medhjälpare, då de uteslöto honom ur den polska politbyrån, innebar en lika överraskande som betydelsefull polsk framgång gentemot Moskva. Den följdes snart av en ny, avvärijandet av Chrustjevs till synes så starka politiska framstöt. Aldrig förut har väl Kreml låtit sig representeras på ett så imponerande sätt hos en vasallstat som då Chrustjev åtföljd av Molotov, Mikojan och Kaganovitch med försvarsminister Sjukov och överbefälhavaren för hela sovjetblockets stridskrafter marskalk Konjev i bakgrunden den 19 oktober landade i Warszawa för att »tala förstånd» med de polska ledarna. Gomulka blev dock inte imponerad av kamrat Chrustjevs högröstade manér vid ankomsten. Den polska politbyråns beslut, inklusive marskalk Rokossovskys uteslutning, stod fast, och den ryska regeringsdelegationen måste återvända med oförrättat ärende. Gomulka inbjöds snart därefter att som likaberättigad besöka Moskva för fortsatta diskussioner, vilken inbjudan han accepterade. Den polska segern var klar och ovedersäglig.

Den har i dessa dagar följts av en ny sådan, marskalk Rokossovskys avskedande från posten som polsk försvarsminister, till synes utan reaktion från Moskva.

Huruvida dessa framgångar äro definitiva och alltså för framtiden säkerställa Polens rätt till »full suveränitet och självstyrelse» är f. n. omöjligt att avgöra. Moskvas passivitet *kan* ju bero på läget i Ungern och Främre Orienten — ett »återställande av ordningen» i Polen med militära maktmedel skulle kräva en högst betydande insats, särskilt om Gomulkas uppgift om den polska arméns absoluta pålitlighet, trots det starka ryska

inslaget i dess högre befälskår, är riktig. Men naturligtvis kan ett isolerat Polen nu lika litet som åren 1830 och 1863 i längden stå emot Rysslands övermakt. Och även ett till synes gynnsamt resultat av de stundande underhandlingarna i Moskva bör inte tillmätas alltför stor betydelse — svek och brutna löften ha alltid ingått i den sovjetryska politiken.

En sak är i varje fall säker: även om Polen nu under sin »national-kommunistiska» ledning skulle få en friare ställning gentemot Kreml, så innebär detta varken ett närmande till Västerlandet eller verklig frihet för det polska folket. För en försoning med (ett ev. enat) Tyskland utgör frågan om de s. k. »befriade» (f. d. tyska) provinserna ett högst allvarligt hinder. I n g e n polsk regering kan tänkas godvilligt avstå från desamma. Och upprättandet av ett enligt västerländska begrepp »fritt och demokratiskt» Polen tillhör alltså en avlägsen och högst oviss framtid.

Forskaren Gunnar Tilander. Universitetskanslern har ånyo tillstyrkt den forskarprofessur, som Stockholms högskolas styrelse föreslagit för professor Gunnar Tilander. Denne har, säger kanslern, tillvunnit sig en synnerligen framstående ställning inom det språkvetenskapliga området, och bör tillförsäkras sådana arbetsförhållanden under de sista åren av sin ämbetsstid, att han kan ägna sig åt det banbrytande arbete, som han på ett så fruktbringande sätt inlett. Svensk Tidskrift, som uppmärksammade detta ärende, då det i våras behandlades i riksdagen, anser det nu nödvändigt återkomma vid dess förnyade aktualitet.

Professor Tilanders forskning om de medeltida spanska landskapslagarna ha tilldragit sig internationell uppmärksamhet. Hans spårsinne har varit honom till ovärderlig hjälp, och han har lyckats dra fram i ljuset en stor mängd förut okända eller som förlorade betraktade lagar, bl. a. de egendomliga, svårtolkade lagar, som utfärdades i Spanien på grund av de sociala omvälvningar, som digerdöden förde med sig. Likaså har han bragt i dagen förut okända lagar utfärdade år 1331 av den mäktiga, ekonomiskt inflytelserika judiska församlingen i Zaragoza. Ett av hans märkligaste fynd är landskapslagen för Novenera, en trakt söder om Pamplona. Såväl denna lag som namnet Novenera hade råkat i glömska. Det visade sig vara den älderdomligaste av de mycket älderdomliga medeltida spanska landskapslagarna, och dess offentliggörande år 1951 väckte uppmärksamhet i de spansktalande länderna. De spanska tidningarna ägnade förstasidesartiklar åt publikationen, och den blev föremål för särskild uppmärksamhet i den spanska radion.

Redan 1937 utgav Tilander landskapslagen för Aragonien av år 1247, och hans kanske märkligaste fynd hänger samman med denna lag. Man vet att den store lagstiftaren Vidal de Canellas, som redigerade lagen, fick konungens och ständernas uppdrag att ge ut en kommentar till lagen. Alla handskrifter till detta verk ha spårlöst försvunnit, och det enda, man kände av det, var ett citat på ett 10-tal sidor hos en spansk historieskri- vare från 1500-talet. Rättshistorici ha djupt beklagat förlusten av detta verk, som av citatet att döma var ovanligt rikt, moget och värdefullt. Efter ett års efterforskningar lyckades Tilander finna en prakthandskrift med 160 miniatyrer av detta sällsamt rika verk, vilket i dagarna utkommer i tre volymer. Man har känt till, att det av landskapslagen för Arago-

nien av år 1247 fanns äldre versioner, men man har förgäves sökt efter dem. Det lyckades Tilander att draga fram tre äldre versioner av denna lag, synnerligen ålderdomliga både till sin språkliga dräkt och sitt juridiska innehåll. — Några av nyfynden har Tilander förvärvat för sitt eget bibliotek, så t. ex. landskapslagen för Levignac, ett område högst uppe i Pyreneerna, av år 1274, lagen för Benavente bevarad i en handskrift från 1400-talet, bunden i ett samtida band och lagarna för de morer, som efter återerövringen gjorde sig till undersåtar under de kristna furstarna. Den enda kända handskriften till dessa lagar från 1300-talet kom på avvägar under napoleonkrigen i Spanien och har ansetts förlorad, tills Tilander för några år sedan drog fram den i ljuset och lyckades förvärva den.

För sina rättshistoriska forskningar har Gunnar Tilander erhållit utmärkta erkännanden från den internationella kritiken: »Inga spanska rättskällor ha förut underkastats en så grundlig analys och resultatet kunna ej överträffas», säger García Gallo, professor i rättshistoria vid Madrids universitet. Det har framhållits, att hans utgåvor äro det värdefullaste tillskottet för fornspansk lexikografi vid sidan av Menéndez Pidal's utgåva av det medeltida nationaleposet *Cid*. Den norske juristen lagdommer Helge Refsum, ledamot av norska nobelkommittén, säger i Bergens Tidende den 18 mars 1954, att Tilanders arbeten höra till »de merkeligaste og mest imponerende, som i Norden noen gang er gjort innenfor rettshistorien».

Bland verk, som den svenske forskaren har under utarbetande, bör här nämnas utgåvan av landskapslagen för Navarra, som näst efter lagen för Novenera är den ålderdomligaste av de spanska medeltida landskapslagarna, bevarad i 35 handskrifter, som bilda olika grupper från skilda sekler och visa lagens utveckling från en ringa början fram till dess sista fulländade utformning. Han har av Kungl. spanska akademien och av lokala myndigheter i Navarra erhållit det för honom och för svensk forskning hedrande uppdraget att utge denna ärevördiga gamla lagsamling.

Professor Tilander förbereder också *Spanische und portugiesische Rechtsaltertümer*. Genom detta verk, kommer det svårtillgängliga, för ej säga otillgängliga rättsinnehållet i de spanska och portugisiska medeltida landskapslagarna att bli lätt tillgängligt för rättshistorici och dem som syssla med allmän kulturhistoria. Endast arbetet på detta verk borde vara tillräckligt för att berättiga honom till forskarprofessur med den arbetsro och koncentration, som en sådan professur skulle innebära.

Det bör här tilläggas, att Tilander under hand fått förfrågan från Portugal, om han är villig att ge ut även de portugisiska medeltida landskapslagarna, vilket han emellertid på grund av sin stora undervisningsskyldighet hittills icke kunnat åtaga sig. När Statskontoret förra året avstyrkte framställningen om Tilanders forskarprofessur var det med motiveringen att den skulle bli till ringa gagn för undervisningen. Det är förvisso anmärkningsvärt, att ämbetsverket endast betraktat en sida av en svensk professur, undervisningen, och helt förbisett den andra, nämligen forskningen. Det är icke vanligt att en svensk humanist har förutsättningar att göra en stor internationell forskningsinsats. Under budgetarbetet i departementet borde ecklesiastikministern personligen taga ställning till denna fråga som har att göra med inte bara en svensk forskares utan svensk forsknings internationella ställning. Under budgetarbetet borde

även utrikesministern — själv rättslärd — beakta frågans betydelse med hänsyn till Sveriges förhållande till Spanien och Portugal. Det borde rimligen icke vara något svårt ställningstagande. Universitetskanslerns uttalande borde här vara tillräckligt vägledande. Gunnar Tilander bör tillförsäkras sådana arbetsförhållanden under de sista åren av sin ämbets tid att han kan ägna sig åt sitt banbrytande forskningsarbete — den internationella humanistiska och rättsvetenskapliga forskningen till gagn — sin högskola och sitt land till heder.

Kyrkan och staten. Under riksdagens vårsession ha väckts några motioner med yrkande om utredning av frågan om kyrkans skiljande från staten. När detta skrives har Konstitutionsutskottets utlåtande ännu inte offentliggjorts — när detta läses står riksdagen inför, eller har måhända hunnit till, ett avgörande av utomordentlig betydelse för både kyrkan och staten och för hela vårt folk. Enligt ett förhandsmeddelande i dagspressen (St.tidn. 24/10) har det vid utskottets behandling visat sig, att folkpartisterna och socialdemokraterna i utskottet äro för att bifalla motionerna så långt, att man begär en förutsättningslös utredning — med starkt understrykande av ordet »förutsättningslös». Detta innebär att utredningen inte skulle ges direktiv i någon riktning men utan förutfattade ståndpunkter utreda hela problemet, bl. a. spörsmålet om de mycket svåra äganderättsförhållandena. Högerns och bondeförbundets representanter i utskottet väntas enhälligt gå emot utredningskravet och föreslå avslag på motionerna.

Före utskottsbehandlingen har frågan givetvis föregåtts av en omfattande remissbehandling. Samtliga hörda kyrkliga instanser hava avstyrkt utom den teologiska fakulteten vid Uppsala universitet, vilkens försiktiga uttalande tyder på ett försök att förena i sig oförenliga ståndpunkter. Lundafakultetens inställning är däremot fast underbyggd och klart utformad. I dess uttalande återfinnas följande beaktansvärda synpunkter — beaktansvärda givetvis främst av dem som ha att fatta beslut i frågan.

Staten i dagens samhälle har kommit att få en helt annan betydelse än under 1800-talet och de första decennierna av detta århundrade. Man måste därför nu utgå ifrån, att någon form av förbindelse mellan kyrka och stat ter sig både önskvärd och naturlig. Detta innebär givetvis icke, att staten själv skall taga på sin lott att sörja för den religiösa verksamheten. Men det ter sig synnerligen befogat, att staten ger utrymme, möjligheter och stöd åt kyrkans verksamhet. Både kyrkans månghundraåriga nära samhörighet med staten och vårt land och det faktum, att befolkningens flertal tillhör kyrkan, tala härför. Från kyrkans sida kan man härvid förvänta, att staten lämnar kyrkan den frihet och självständighet, som hon behöver för att fullgöra sin uppgift i det moderna samhället. Tvärt emot den populära uppfattningen att kyrkans anknytning till staten innebär ett religiöst åsiktstvang är förhållandet i stället, att denna förbindelse bidrar till att skydda de enskilda människorna från ett oberättigat religiöst tryck. För ett kyrkosamfund, som frigöres från samhörighet med staten, kommer en skärpt tendens till trostvang eller uniformerat tänkande att ligga nära till hands. Den folkkyrkliga karaktär, som ger

kyrkan öppna gränser, måste få större svårigheter att genomföras, om kyrkan skiljes från staten. Från statens och samhällets allmänna synpunkt är det icke önskvärt, att kyrkan drives i riktning mot ett sådant för hennes egna traditioner främmande betraktelsesätt. Från samhällets synpunkt kan det näppeligen vara ett önskemål, att den stora del av svenska folket, som icke tillhör någon bestämd frikyrklig konfession, skall drivas att ansluta sig antingen till den ena eller den andra konfessionellt bestämda samhällsriktningen eller till en avgjort antikristen grupp. En skilsmässa mellan kyrka och stat torde snarast komma att verka i den riktningen, att kyrkan bleve betraktad som en föreningskyrka för rätttroende. Risk föreligger då för att staten förklarar sig urarva i förhållande till de värden, som på mångfaldigt sätt fortfarande bestämma människouppfattningen, och som ha sin grund i kristendomen. Den stora grupp av människor, som icke utträtt ur kyrkan men som gärna vill låta sig betjäna av henne utan att därför deklarerera en bestämd konfessionell ställning, tager man alltför liten hänsyn till vid yrkandena på en skilsmässa mellan kyrka och stat. Det är uppenbart, att denna grupp nu icke känner sig kränkt i sin samvetsfrihet genom kyrkans anslutning till staten. Tvärtom skulle säkerligen ett tillstånd under vilket motsatta teologiska riktningar, kulturradikala och konfessionellt kristliga, ställde denna grupp människor i valet mellan sig, uppfattas såsom mer störande för den personliga friheten än det nuvarande tillståndet. Denna grupp kan också företräda en nyttig varning för fariséisism. Genom att taga hänsyn till denna stora grupp och till dess naturliga känsla för gott och ont, rätt och orätt kunna kyrkliga isoleringstendenser motverkas.

Vidare måste ihågkommas, att en skilsmässa mellan kyrka och stat äventyrar den fria och obundna teologiska forskningen och undervisningen vid våra universitet. Det är av största vikt för samhället och för vår nedärvda kultur att denna verksamhet får bedrivas ostörd. Det vore icke bra om denna skulle bli för mycket beroende av olika religiösa riktningar — forskning och undervisning komma i så fall att bli beroende av olika grupper eller riktningar till förfång för den vetenskapliga friheten.

Det finnes förvisso all anledning att inför avgörandet beakta önskvärdheten av en utredning med helt annat syftemål än den föreslagna. I stället för en utredning för att undersöka förutsättningarna för en skilsmässa mellan kyrka och stat behövs en utredning, som tager sikte på att utforma det framtida samarbetet mellan kyrkan och staten, dvs. huru detta bör utformas i dagens och morgondagens samhälle för att bäst främja kyrkans mål med bidrag av folkets medel och kyrkans egna tillgångar.

Även ärkebiskopen har i sin nyutkomna bok »Värden om kyrkan» manat till försiktighet. Ett beslut om utredning kan få karaktären av ett principuttalande för skilsmässa. »Om motionen nu bifalles har man att motse ett säkerligen ganska långt osäkerhetstillstånd innan en dylik utredning kan avslutas. Följden härav torde bli, att en rad angelägna avgöranden uppskjutas. Särskilt gäller detta pastoratsregleringen och den därmed sammanhängande vakanssättningen av kyrkliga tjänster. Detta

åter måste verka återhållande på rekryteringen till prästämbetet — vid en tidpunkt, då man har trott sig här kunna skönja en vändning till det bättre.

Ärkebiskopen framställer härefter en mängd frågor, vilka han ber dem att grundligt övertänka som se en helt statsfri kyrka som ett ideal att eftersträva.

De uttalade frågorna äro i huvudsak följande:

1) Har man tänkt sig in i själva procedurernas omfattning och svårighet? Kyrka och stat ha under en gemensam flerhundraårig historia blivit så sammanflätade med varandra, att de icke utan stor svårighet kunna slitas isär. En sådan procedur måste kräva ett så stort uppbåd av kraft och tid från kyrkans sida, att de angelägna uppgifter, som nu pocka på en lösning, de insatser i folkets andliga och sedliga liv, som nu krävas, till ej ringa grad måste eftersättas för att bygga upp en ny kyrklig organisation. Och har man tänkt sig in i hur en sådan skulle vara beskaffad? Hur skall det nya kyrkligt centrala organ, som skulle ersätta Kungl. Maj:t, vara konstruerat?

2) Har man icke i sin kritik av statens nuvarande befattning med kyrkliga ärenden förbisett att denna rymmer också betydande positiva värden? Även om statens hand stundom känns hård, även om det nya prästlönereglementet går väl långt mot likriktning med statliga verk, kan det dock icke förnekas, att det för kyrkan varit en tillgång att vara infogad i den fasta statliga ordningen. Den risken föreligger onekligen, att en från staten skild kyrka kommer att innebära en förträngning av den enskilde prästens frihet. Ärkebiskopen erinrar här om Waldemar Rudins ord, då han vid 1908 års kyrkomöte talade emot P. P. Waldenströms motion om kyrkans skiljande från staten:

»Under min verksamhet har jag lärt mig att icke på det sättet draga gränser mellan 'de världsliga' och de 'andliga', som ofta sker. Det finnes mången gång mer av religion och moral än man tror hos dem man kallar för världsliga, liksom det kanske stundom finnes litet nog därav i djupet hos dem, som föra en hög bekännelse, och, mina herrar, vi behöva det s. k. världsliga elementet i vår kyrka, emedan det så ofta representerar det sant naturliga och allmänmänskliga gentemot en trångbröstad, inskränkt och fanatisk andlighet.»

3) Man måste ställa frågan, vad en skilsmässa i vårt land komme att innebära? De som icke ha blick för det egenartade i folkkyrkans natur och icke kunna tänka sig en kyrka annat än som en rent frivillig association av individer, komma möjligen att kräva, att kyrkan skall ombildas helt efter frikyrkligt mönster och liksom ånyo uppbyggas från grunden. Från kyrkans synpunkt skulle man i stället snarast önska, att hon från början skall omfatta alla sina nuvarande medlemmar, dvs. alla svenska medborgare, som icke begärt utträde, eller alla dem som genom dopet upptagits i hennes gemenskap och icke därefter själva begärt att få lämna denna.

Skulle en sådan frikyrka kunna beskatta sina medlemmar? Enligt Regeringsformens § 57 tillkommer det konung och riksdag att besluta om »huruledes enskilda menigheter må för egna behov sig beskatta», och

detta torde komma att gälla en svensk frikyrka, vilken väl skulle omfatta i varje fall en väsentlig del av det svenska folket. Det skulle väl icke möta oöverstigliga hinder att på den rena frivillighetens väg uppbringa medel till prästerskapets avlöning, även om detta skulle kräva en mer avsevärd insats av tid och arbete än man tänker sig. Men större bleve säkerligen svårigheten att på detta sätt uppbringa medel till alla de andra uppgifter, som komme att åligga kyrkan.

Härefter beröras de ekonomiska frågorna och framförallt huru en ny svensk frikyrka skulle få medel för sin verksamhet: »Skulle icke beskattningsrätt medgivas, skulle kyrkan ställas inför nödvändigheten att genom mycket omfattande insamlingsaktioner uppbringa de belopp, som nu äro upptagna i kyrkoförsamlingarnas budget. Med den statliga beskattningens nuvarande höjd äro det frivilliga givandets möjligheter avsevärt kringskurna. Det möter nu mycket större svårigheter än det skulle gjort för ett halvt århundrade sedan att på denna väg finansiera en institution av den tänkta svenska frikyrkans omfattning. Blev en beskattningsrätt medgiven, sådan som exempelvis är den tyska evangeliska frikyrkan tillförsäkrad, skulle dessa frågor givetvis få sin lösning. Men utan tvivel har staten här i sin hand en möjlighet att begränsa eller främja den nya frikyrkans verksamhet, som skulle göra hennes statsfrihet ganska illusorisk.»

Liknande problem möta, då det gäller kyrkans nuvarande fasta egendom. Även om utan tvivel staten har den faktiska makten att »nationalisera» dessa tillgångar, vågar man hoppas, att här det svenska rättssamhällets principer skola iakttagas och att den nya kyrkan som en juridisk person tillerkännes kollektiv äganderätt till den nuvarande kyrkliga egendomen. Nu tillkommer äganderätten icke kyrkan som helhet, utan de enskilda kyrkorna och i viss utsträckning församlingarna. Men även här komme det, enligt ärkebiskopens näppeligen helt riktiga uppfattning, att ligga i statens skön att bestämma villkoren för en svensk frikyrkas verksamhet.

4) Men den väsentliga frågan ligger på ett djupare plan. Förvisso kan vårt land icke så som fordom kallas ett kristet land: Den starkt begränsade kristendomsundervisningen i skolan lämnar icke alltför djupgående spår i den vuxne medborgarens medvetande och är föremål för angrepp av radikala reformatorer, som framför allt vända sig mot morgonbönerna. De kristna etiska normerna äro icke längre bestämmande för lagstiftningen. Men så länge förbindelsen med kyrkan består, innebär dock detta en positiv värdesättning av vårt kristna arv. Det är en stor risk, att en skilsmässa komme att medföra, att denna positiva värdering bleve ersatt av en negativ inställning.

Ärkebiskopen framställer så ännu en fråga: Skulle skilsmässan bli en verklighet, kan staten svårligen frånsäga sig ett visst ansvar för kyrkans öde? Hon är dock kär för en stor del av vårt folk, för många synes hon omistlig. Under århundraden har man blivit van vid, att hennes verksamhet stödes av det allmänna. Hon har levat trygg, ofta alltför trygg, i förlitande på Konungens vård. Kanske har man i nutiden fått ökad blick för att hon även kräver frivilliga offer. Men just det faktum, att hon så länge stötts av det borgerliga samfundet, medför, att det skulle bli ganska

svårt att genom en ren insamlingsverksamhet uppehålla en verksamhet, som dock de flesta icke skulle vilja vara utan. Så vilar här på staten ett ansvar, som den icke utan vidare kommer ifrån. I en tid då statens verksamhet utsträcker till allt flera områden av livet, kan svårligen ett så stort och viktigt område lämnas helt utanför dess omsorg.

Ärkebiskopen vädjar slutligen till dem, som nu hava det avgörande ordet, att överväga om det icke finnes en både för kyrka och stat gemensam väg. Det är hans förhoppning, »att en väg måtte finnas till att bevara en sådan förbindelse mellan stat och kyrka, att kyrkans verksamhet, utan att religionsfrihetens princip på något sätt trädades för nära, alltjämt får åtnjuta det allmännas stöd, men likväl får den större frihet och självständighet, som hon behöver för att rätt kunna framföra sin Herres budskap och för att vara det salt i det borgerliga samfundet, vars behövlighet synes mer än någonsin uppenbar».

Den frågande oro, som ärkebiskopen givit uttryck åt inför den föreslagna utredningens vanskligheter och våda, är för handen även bland riksdagens lekmän. Statssekreteraren Ragnar Edenman, som förvisso mera framträder såsom en tolkare av kyrkodepartmentala än kyrkliga synpunkter, framhöll sålunda i fjolårets riksdagsdebatt i anledning av motioner om en folkomröstning i frågan, följande. Han började med de ekonomiska spörsmålen, vilka ju med nödvändighet måste beaktas av en utredning sådan som den föreslagna: »De kyrkliga jordegendomarna, dvs. ecklesiastika löneboställen, allmänna kyrkohemman och biskopshemman, äro av olika härkomst. En del äro anslagna av kronan, en del är doneerade, av enskilda, framför allt under äldre tider, och en del äro inköpta av kyrkliga kommuner, dvs. församlingar och pastorat. Dessa egendomar representera betydande värden; enligt den senaste allmänna fastighetstaxeringen inte mindre än något över 200 miljoner kronor, därav de ecklesiastika löneboställena något över 190 miljoner kronor. På kyrkligt håll räknar man nog i allmänhet med — det utgår jag ifrån — att staten och de kyrkliga kommunerna vid en skilsmässa utan vidare skulle avstå dessa egendomar till kyrkan. Men det är uppenbart att även uppfattningar i motsatt riktning komma att göra sig gällande.» — — — Inom en statlig utredningskommitté i Danmark, som sysslar med vissa kyrkopolitiska frågor, föreslogs bl. a. att kyrkans egendomar vid en skilsmässa skulle försäljas till enskilda. Frågan om kyrkans förmögenhetstillgångar kan alltså angripas från en rad olika utgångspunkter, och så kommer självfallet även att ske.

Herr Edenman framhöll vidare, att det väl icke råder någon diskussion därom, att den Lutherska kyrkan vid en skilsmässa från staten skulle få behålla sina kyrkobyggnader. Men skola då dessa kyrkobyggnader i fortsättningen uteslutande få användas av en fristående evangelisk-luthersk kyrka, alltså den kyrka som skulle efterträda den nuvarande statskyrkan, eller skola de nuvarande frikyrkosamfundet också få använda kyrkorna? Det är en fråga som inte ens berörts i diskussionen men som vid en skilsmässa uppenbarligen skulle aktualiseras med det snaraste. Han fortsatte: »Vi ha slutligen kyrkofonden. Dess kapitalbehållning utgör f. n. ca 90 milj. kronor — — — På kyrkligt håll räknar man med som

Dagens frågor

något ganska klart, såvitt jag kan förstå, att kyrkan vid en skilsmässa som sin egendom skulle erhålla kyrkofondens kapital. Personligen ser jag mycket rimligt i denna begäran, men motsatsen kommer också att stötta sannolikhet att hävdas, ty verkställda undersökningar ha gett vid handen, att av kyrkofondens 90 miljoner kronor ungefär 50 miljoner bevisligen utgöra fonderade skattemedel, som under åren 1914 till 1932 tillfördes kyrkofonden på grund av det kyrklig-kommunala skatteutjämningsystemet.»

Herr Edenman nämnde vidare sådana ting som den löpande lokala folkbokföringen och äktenskapslagstiftningen. Domkapitel och stiftsnämnder komma givetvis att avskaffas — sådana ingripande åtgärder utgjorde emellertid i detta väldiga sammanhang inte några större problem. Men frågan uppkommer, hur dessa myndigheters personal skall omplaceras och hur en del uppgifter skola fördelas. Därtill komma olika problem, vilka sammanhänga med domkyrkorna, hela den kyrkliga kommunala indelningen, alla de tiotusentals människor, som äro arrendatorer på kyrkliga jordbruksegendomar etc. etc. Han underströk slutligen att en utredning sådan som denna självfallet måste ta lång tid eftersom den avser en fråga med detta väldiga historiska perspektiv. Ändock ville han icke avstyrka en sådan utredning — man borde emellertid starta med att skapa en opinion för densamma.

Det bör vidare erinras om att förhållandet mellan stat och kyrka i Danmark varit föremål för en utredning av en kommitté vilken tillsattes redan 1928. Den hade i uppdrag att efter verkställd utredning framlägga förslag till sådana ändringar i det bestående förhållandet mellan stat och kyrka, vilka befunnos önskvärda, och därvid även överväga frågan om en fullständig skilsmässa mellan stat och kyrka. Denna kommitté arbetade i över 12 år och höll icke mindre än 250 plenarsammanträden. Det visade sig emellertid omöjligt att genom kommittén få fram några mera allmänt omfattande förslag i de stora frågorna. Kommittén utvalde därför i ett flertal minoritetsförslag. En minoritetsgrupp förordade en fullständig skilsmässa mellan stat och kyrka. Två minoritetsgrupper ansågo tillräckliga skäl därtill icke föreligga, utan framlade särskilda förslag till mindre jämkningar i den bestående ordningen.

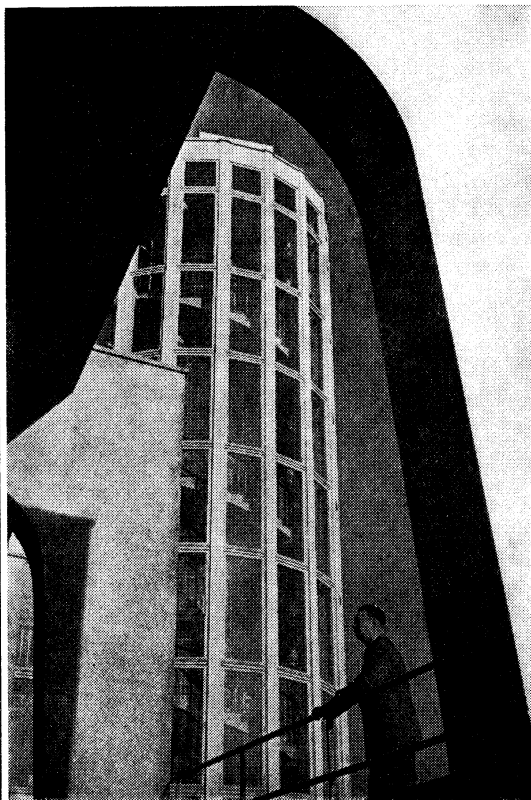
Det förväntas visserligen att riksdagens socialdemokrater skola rösta för yrkandet om en utredning. Den enskilde kristne står emellertid här inför ett avgörande där hänsynen till gruppens åsikt kan få vika. Så sent som i maj 1955 uttalade sålunda i 2. kammaren socialdemokraten Gustavsson i Bogla sin övertygelse om »att kyrkan både haft och fortfarande har en stor religiös och andlig uppgift i vårt svenska folkliv. Jag kan bekänna att jag ännu inte är övertygad om nyttan och värdet av att staten och kyrkan skiljas åt. På den punkten är jag inte riktigt partitrogen, men det har jag aldrig varit. Den punkten tycker jag skulle ha utgått ur vårt parti-program, liksom den lär ha gjort ur det finska socialdemokratiska partiets program. Jag tror inte att staten gagnas av en sådan skilsmässa, och det är också mycket tveksamt om den skulle gagna den svenska kyrkan.»

Dagens frågor

För dem som hava en liknande inställning måste det väl stå klart, att en utredning som den föreslagna inte kan gagna staten men väl skada kyrkan och dess möjlighet att fullfölja sin folkfostrande uppgift. För dem borde en annan lösning skynta, nämligen en hemställan under vårdagen om en annan utredning. En utredning, som bygger på den förutgående, att menige mans bästa bättre främjas av att motsättningarna minskas mellan kyrka och stat än genom att banden mellan dem formellt upplösas. Reellt kan detta ändock aldrig ske. En sådan utredning skulle, även om den bleve långvarig, icke hämma utan främja kyrkans verksamhet.

Till sist, låt oss se på de två kontrahenterna efter skilsmässan — den statslösa kyrkan och den avkristnade staten. Huru skola de, var för sig och ändock alltjämt beroende av varandra, kunna fullfölja sin egentliga uppgift: att fostra och vårda vårt svenska folk.

BLÅ RAND CEMENT

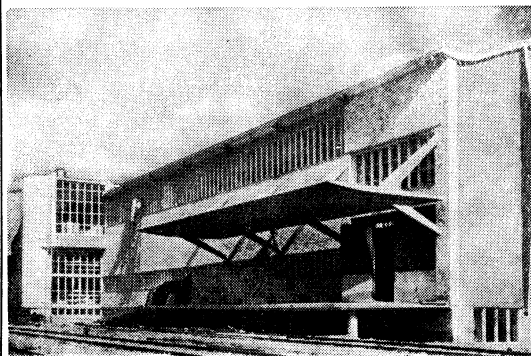

*kan förverkliga
konstruktörens
intentioner*

Många av vår tids stolta konstruktioner vore otänkbara om de ej kunde förverkligas i betong. Men de svenska betongkonstruktörerna har skickligt vetat utnyttja detta material.

Därför användes cement i ständigt stigande omfattning och till allt djärvare konstruktioner — konstruktören vet att han kan lita på cementet och på landets skickliga entreprenörer.

**Betong är ett beständigt material
— bygg därför beständigt med betong**

CEMENTA

MALMÖ

Stockholm

Göteborg